# Gør din pligt og kræv din ret

## - erfaringer med lokal arbejderhistorie

*Af Keld Dalsgaard Larsen*

Denne artikel handler om mine erfaringer med at udforske og formidle lokal arbejderhistorie i Silkeborg og Horsens.[1] Artiklen er inddelt i tre hovedafsnit: intentioner, resultater og status.

Første hovedafsnit indkredser og præsenterer såvel den lokale arbejderbevægelses som mine egne intentioner med den lokale arbejderhistorie. Næste hovedafsnit giver en række eksempler på resultater fra indholdet i den lokale arbejderhistorie og deres betydning også i den landsdækkende arbejderhistorie. Sidste hovedafsnit er et forsøg på evaluering af, hvordan resultaterne er blevet modtaget og brugt lokalt og andre steder.

Forskning og formidling af lokal arbejderhistorie er en kompleks proces. Der arbejdes ikke i et isoleret tomrum. Arbejdet foregår i et bredt samarbejde og i et tæt lokalt miljø. Mine primære samarbejdspartnere har været bestyrelse, gamle medlemmer og medlemmer generelt. Derudover kræver et sådant stykke arbejde henvendelse til og samarbejde med den lokale presse og dermed kontakt til en større offentlighed. Endelig opfatter jeg også mine kollegaer som indirekte med- og modspillere, da jeg gerne vil formidle mine resultater videre til dem, og jeg er heller ikke ligeglad med, hvordan mine bøger anmeldes af anmelderne, som normalt er mine faglige kollegaer. Arbejdsprocessen er altså kompleks, og den kræver mere end den blotte håndværksmæssige kunnen fra historikerens side.

## Intentioner

### Fagforeningens intentioner

Mit lokalhistoriske arbejde udspringer af fagforeningers ønske om at få skrevet deres egen historie. Fagforeningen har normalt tre helt klare og kontante krav til produktet:

- det færdige produkt skal være interessant og læsbart for modtagergruppen.
- skriftet skal foreligge til en bestemt dato.
- de givne økonomiske rammer skal (nogenlunde) overholdes.

Men hvorfor de ønsker en bog, og hvad indholdet skal være i en sådan bog, står straks mere hen i det uvisse. Det er min erfaring, at fagforeningen har meget få og vagt formulerede intentioner om indholdet og formålet med at få skrevet deres historie. Jeg er aldrig blevet præsenteret for nogle formulerede intentioner. Derfor er det lidt svært at indkredse bestillerens intentioner, men jeg vil forsøge ud fra mine samtaler, den lokale presseomtale og forordene i bøgerne.

Formanden for Snedker-Tømrernes fagforening i Silkeborg, Jørgen K. Madsen skrev følgende i forordet til deres bog:

> »Det har været vort ønske med skriftet: At lave en historie om vor afdeling. At sikre at de gamle, der har tegnet fagforeningen gennem tiden, ikke bliver glemt. At fortælle om fagforeningens betydning for snedkerne og tømrerne i Silkeborg i tidens løb. At fortælle om hvordan levevilkårene var før i tiden for vore fagfæller. At vække til eftertanke – kan vi lære noget af historien? At prøve at se lidt ud i fremtiden – hvad ønsker vi?«

Her nævnes nogle af de centrale og almene intentioner. Det er et gennemgående ønske, at pionererne og de gamle medlemmer skal hædres. Grunden hertil, fornemmer jeg, er, at de gamle skal sættes op som et slags forbillede for de nuværende medlemmer: »Se hvad de gamle har præsteret under svære kår også til glæde for dig«. Samme ønske ligger bag en præsentation af, hvad fagforeningen har udrettet gennem tiderne.

Fagforeningens intentioner udspringer – selvsagt – også af egne aktuelle behov. Her ønsket om at fremhæve de gamle dyder specielt »solidariteten« og deres betydning for historien og især for nutiden. Fagforeningen ønsker med fremhævelse af dens fortidige berettigelse at understrege dens aktuelle berettigelse.

Fagforeningen har også et ønske om at forklare en bredere offentlighed om sit virke ved en historiebog. I første omgang ønsker fagforeningen, at bogen skal kunne bruges i folkeskolen. Det er normalt en vigtig intention fra bestillerens side.

Ønsket om en historiebog udspringer også ofte af »prestigemæssige« grunde. En bog giver mulighed for at være stolt over produktet og ens historie. Og man vil ikke stå tilbage for andre afdelinger. Ønsket om en bog kan udspringe af mange forhold f.eks. interesse for historie blandt fagforeningens ledende folk.

Jeg har oplevet, at mit første arbejde i forbindelse med f.eks. udfærdigelsen af en fagforenings historie er at klargøre intentionerne med en bogudgivelse med bestillerne. Set fra historikerens side er der tale om, at man skal overbevise bestilleren om, at man har noget at »sælge« – en historiebog. Bestilleren bliver (forhåbentlig) styrket i sit ønske om at få bogen skrevet og får argumenter til at fremføre sagen f.eks. på generalforsamlingen. Denne dialog mellem bestilleren og historikeren er nyttig for begge parter.

Jeg vil altså hævde den hypotese, at fagforeningernes ønske om at få af-

dækket deres historie udspringer af det aktuelle opbrud, der er i dansk fagbevægelse. Ved historien håber fagforeningen at finde nogle fælles rødder, nogle gode ideer og eksempler til efterfølgelse. Historien bliver en dialogpartner. Selve produktet – bogen – får også en samlende funktion for fagforeningen. Akkurat som den store festmiddag.

## Mine intentioner

Bestillerens vage intentioner gør, at mine intentioner med forskningen og formidlingen af den lokale arbejderhistorie har stor betydning for det endelige resultat. Jeg har selvfølgelig en række sammenfaldende intentioner med bestilleren f.eks. ønsket om at skrive fængende og interessant for en bestemt modtagergruppe. Endvidere er jeg »begrænset« af dead-lines og økonomien. Men bogens indhold og udformning afhænger i vid udstrækning af mine intentioner med mit arbejde.

Mine intentioner med det lokalhistoriske arbejde har udviklet sig. Fra starten ønskede jeg at skrive en historie »fra neden«. Hermed forstod jeg medlemmernes historie på arbejdspladsen, i fagforeningen og i hjemmet. Derfor blev anvendelsen af erindringer et centralt element i mit arbejde lige fra starten. Denne historie, »fra neden«, skulle selvfølgelig sættes ind i den generelle historiske udvikling.

Arbejdet med Snedker-Tømrer-bogen overbeviste mig om, at organisationshistorien lokalt også var meget vigtig. Fagforeningens fyldige og meget sigende protokoller var en af årsagerne til, at jeg tog denne side op til grundig behandling.[2]

Efter arbejdet med snedker-tømrer-bogen og papirarbejderbogen blev det klart for mig, at jeg ønskede at skrive en historie der både indeholdt organisationshistorie og den personlige historie ved erindringerne sammenholdt med den landsdækkende historie.

Den historieskrivning, der kom ud af det, ønskede jeg skulle være nuanceret og tankevækkende. Nuanceret ved at inddrage alle relevante aspekter og forsøge at indfange den historiske kompleksitet. Tankevækkende ved give læseren så mange og fyldige oplysninger, at læseren selv kunne fundere og drage slutninger af det læste.

Jeg har hele tiden haft den ambition, at mine bøger skulle have en radikal anden kvalitet end tidligere tiders jubilæumsskrifter. Jeg har ønsket en faglig standard, der kunne forsvares både over for modtagerne og over for mine faglige kollegaer.

Jeg har ønsket en nuanceret og tankevækkende historie, og derfor har jeg også søgt åbent at fremlægge mine intentioner for læseren i forordene. Nedenstående er nogle centrale eksempler:

»Det har været mit ønske og intention at skrive *en personlig historie.* Herved skal forstås, at det er navngivne papirarbejdere, som bliver omtalt, og som udtaler sig. Det er ikke uden problemer at skrive en sådan »personlig« historie, fordi netop organisering og antallet gør arbejderbevægelsen og herunder papirarbejderne til en historisk kraft, som er i stand til at være medbestemmende om egne levevilkår. Derfor skal det individuelle ikke opløse det faktum, at enhed og kun enhed gør stærk. Men når det er slået fast, så mener jeg, at man al for ofte i historieskrivningen om arbejderbevægelsen og arbejderne generelt behandler arbejderne som een stor grå masse – uden individuelle kendetegn. Derved går meget af mangfoldigheden fløjten, hvilket er historisk og aktuelt forkert. Papirarbejderne var og er hver især meget forskellige. Nu er det selvfølgelig ikke meningen at skrive hver enkelt papirarbejders historie, men derimod at skrive papirarbejdernes historie med behørig hensyntagen til mangfoldigheden.« (papirarbejderbogen s.10).

»Arbejdernes og deres organisationers historie er på mange måder et forsømt område i historieforskningen og historieskrivningen i Danmark. Men selv inden for dette emne bliver nogle bedre behandlet end andre. I den ene ende af skalaen har vi hovedorganisation LO og hovedforbundene, og i den anden ende af skalaen har vi de lokale fagforeninger og arbejdernes dagligdag. Og helt i bund er kvinderne. Det har været intentionen med denne bog at give en solid og grundig fremstilling af en lokal fagbevægelses etablering og arbejderlivets tilskikkelser og at inddrage mangfoldigheden i dette emne. Det vil sige, at inddrage såvel mænd som kvinder, faglærte og ufaglærte, unge som gamle, dagligdag som arbejdsliv osv. Læs iøvrigt mere herom i prologen.

At skrive historie er også et spørgsmål om at vælge. Jeg har f.eks. valgt at benytte mange citater i bogen fra samtidige kilder. Dette valg har både fordele og ulemper. Jeg har ønsket at give et stærkere nærbillede af historien i og med citaterne så at sige give et førstehåndsindtryk af begivenhederne. Endvidere er citaterne gode til at få et indblik i holdninger og tænkemåden hos pionerne. Men anvendelsen af citaterne kan måske gøre læsningen lidt tung visse steder. Den risiko løber jeg mod, at bogen til gengæld bliver mere »åben« for læsernes egne spørgsmål til og overvejelser over fremstillingen og det historiske materiale.« (Arbejderliv s.5f).[3]

## Censur og selvcensur

Det vil være nærliggende at spørge, om der i et kontraktforhold mellem en fagforening og en historiker om en historie opstår censur eller andre krav til fremstillingens indhold. Hertil kan jeg svare helt utvetydigt, at ingen af mine bestillere har krævet noget ind eller væk fra en af mig foreslået tekst. Tværtimod har jeg som uddannet historiker været garanten også for bestilleren og dennes bagland for en »rigtig« historie.

Bestilleren og jeg har før skrivningen gennemdrøftet indholdet – dispositionen – og her har bestilleren mulighed for at fremføre ønsker. F.eks. ønskede Snedker-Tømrernes Fagforening ingen teknologigennemgang eller løn-

---

← Kludemadamme Maren ordner klude på Silkeborg Papirfabrik. Kludemadammerne på Silkeborg Papirfabrik havde noget af det hårdeste og mest beskidte arbejde på fabrikken i kludesorteringen. De ofte beskidte klude skulle snittes i mindre stykker ved kniven, og urenheder skulle skæres væk. Kludemadammerne var kendte og berygtede for deres bramfrie sprog.
Foto: Silkeborg Museum.

udviklingsoversigt, så det blev de fri for. Men jeg må absolut fastholde min egen integritet på det faglige område, ellers ville jeg save den gren, jeg selv sidder på over, da kontrakthistorieskrivningens muligheder vil smuldre. Dette synspunkt har jeg drøftet med mine bestillere, og de har altid kun givet udtryk for holdningen: »Selvfølgelig«.

Jeg har således ikke været ude for censur i mit arbejde. Derimod kan man næppe helt undgå problemet med selvcensur. Problemet er svært at indkredse. Det behøver ikke at være særlig bevidst. Men når man arbejder så intens med en forening og dens medlemmer, falder man let til en jagon og en indforståelse med disse mennesker. Man kommer let til »at forstå« denne forenings og dens medlemmers handlinger og til at anse dem for rimelige. Det tror jeg vil opstå ligemeget, hvilken gruppe jeg skrev for. Jeg har ikke oplevet selvcensuren som noget stort eller alvorligt problem. Det eneste »middel« jeg har brugt er, at gøre mig problemet så bevidst som muligt.[4]

# Resultater

## Det lokale og det landsdækkende

Det har hele tiden været min intention at skrive en lokal-historie med behørig hensyntagen til arbejderbevægelsens generelle historie. Det har imidlertid vist sig at være svært. Mange af anmelderne til mine bøger har medgivet mig, at der er mange spændende oplysninger om lokale forhold, men at de gerne så det bedre indplaceret i den generelle landshistorie.

> »Det er en lokalhistorisk guldgrube. ... Man mangler i bogen mere overordnede rammer, som gør det muligt for den, som ikke er hjemme i arbejderbevægelsens historie på landsplan, at se det særlige og lokale ved Silkeborgs faglige historie.« (Morten Thing, Information den 23.11.1984).

> »Men, forfatteren kunne godt i lidt højere grad have forsøgt sig med nogle analyser og forklaringer, der lidt mere direkte korrigerede og supplerede nogle hovedopfattelser af arbejderens og arbejderbevægelsens historie.« (Helge Stavnsbjerg, Fortid og Nutid 2/1984).

Jeg anser problemet for at være meget omfattende og vigtigt. Der er flere aspekter ved problemet, som jeg gerne kort vil berøre. Det må først slåes fast, at kravet om bedre indplacering af lokalhistorien i den landsdækkende historie kommer fra mine kollegaer og ikke fra min primære modtagergruppe i lokalsamfundet. Alligevel vil jeg absolut gerne have det landsdækkende med, som jeg mener, giver historien en større dybde og perspektiv både for den lokale modtagergruppe og for andre heriblandt mine kollegaer.

I mit arbejde har jeg været ude for, at jeg grundigt havde sat mig ind i landshistorien og det pågældende fags historie, men alligevel var det kun en

meget lille del af dette store arbejde, der kunne anvendes i den egentlige historieskrivning af de lokale forhold. Dette forhold stiller kontrakthistorikeren over for et meget kontant resourceproblem, når der kun er f.eks. 2 måneder til at skrive papirarbejdernes historie eller 3½ måneder til at skrive arbejdsmændenes historie i Horsens.[4]

Det grundige arbejde med de lokale forhold har fremvist så mange nuancer og nye tilgange til historien og rejst mange nye spørgsmål, at jeg har haft svært ved at få det »indpasset« i den generelle historie. Den »generelle historie« er jo også et problem, idet der kun foreligger værker og ansatser, hvorom der hersker en del debat om deres anvendelighed og autoritet som »arbejderbevægelsens historie«. Mit lokale arbejde har rejst så mange spændende spørgsmål for mig også til den generelle historie, at konsekvensen næsten måtte blive, at jeg også skulle give et bud på en ny »arbejderbevægelsens historie« for at mine resultater lokalt kunne »indpasses« meningsfyldt. Det er nok sat på spidsen, men kravet om »indpasning« i den generelle historie er meget større, end man først antager.

Selv om jeg i og med mit lokalhistoriske arbejde meget gerne vil give materiale og indfaldsvinkler til en ny og mere nuanceret »arbejderbevægelsens historie«, så har min konkrete arbejdssituation og forskningen i arbejderbevægelsens aktuelle stade betydet, at jeg har satset på en grundig afdækning af den lokale historie. Derfor er jeg enig med Morten Thing og glad for, at han skrev bl.a. dette i sin anmeldelse af »Arbejderliv og faglig organisering i Silkeborg 1840-1940«:

> »Denne slags lokalhistorier er nødvendige for mere omfattende fremstillinger om hele landet til erstatning for de nu eksisterende, som kun i meget ringe omfang har været i stand til at sige noget om lokale forskelle.« (Information 23.11.1984).

Jeg opfatter således arbejdet med »arbejderbevægelens historie« som en fortsat proces, der kræver indsats både med lokalhistorien og med den landsdækkende historie.

Jeg har forsøgt at give et grundigt nærbillede af en lokal arbejderbevægelse og stillet spørgsmål til kildematerialet, der for mig at se må have landsdækkende interesse. Samtidig har jeg lagt vægt på en grundig *beskrivelse* af de lokale forhold og i mindre omfang fremkommet med samlede synteser. Det fandt jeg krævede flere lokale undersøgelser og nye vurderinger af landshistorien. Til gengæld håber jeg, at mine beskrivelser kan bruges af andre i et større syntese-arbejde med den generelle historie.

Jeg vil i det følgende fremlægge nogle af de forskningsresultater, jeg er nået frem til i mit lokalhistoriske arbejde. Resultaterne fortæller om konkrete lokale forhold, men de kan også bruges til inspiration og til fremsættelse af nye arbejdshypoteser for arbejderbevægelsens historie generelt og for andre lokalhistoriske undersøgelser. Resultaterne udspringer af spørgsmål, som jeg

mener er vigtige for såvel den lokale som den landsdækkende historie f.eks.: arbejdernes organisering, kampbetingelser, voldgiftsinstitutionen, solidariteten, arbejdsløshedens konsekvenser, arbejderfamiliens økonomi, arbejdsprocesser osv.

## Arbejdernes organisering

Arbejdernes organisering var og er et faktum. Men hvordan gik det til, at arbejderne begyndte at melde sig i fagforening og i så stort et antal. Dette væsentlige spørgsmål er meget ringe belyst. Mange fremstillinger tager »arbejdernes organisering« som et historisk faktum uden egentlig forklaring. Hvis der gives forklaringer er det af typen: »De indså deres eget bedste« eller »Arbejderne havde samme livsvilkår og havde derfor naturligt interessefællesskab«. Det siger ikke ret meget og har nærmest karakter af en besværgelse.

Jeg har i mit lokale arbejde gang på gang prøvet at få spørgsmålet om organiseringen besvaret i det lokale kildemateriale. Det har givet et hav af oplysninger, en mosaik, der nok ikke giver hele forklaringen, men som giver nogle interessante oplysninger og forklaringsmuligheder. I det følgende vil jeg give nogle konkrete eksempler.

Arbejdsmændenes fagforening i Silkeborg blev stiftet i 1893. Alle arbejdsmænd i byen blev dog langtfra organiseret, hvilket fagforeningen naturligt nok ønskede at gøre noget ved. Et gennembrud skete sidst i 1895. Formanden Søren J.Sørensen beskrev resultatet således i fagbladet:

> »Men nu kommer det sidste, som vi opnåede, og det var, at vi skulle lade os ulykkesforsikre, men på den anden side indgik mestrene på, at de ikke måtte tage nogen mand i arbejde, som ikke var ulykkesforsikret, hvilket har haft til følge, at vor forening er vokset en halv gang så stor, som den var før vi opnåede at få en priskurant med mestrene. Der har aldrig før eksisteret nogen priskurant mellem arbejdsmændene her og så samtlige murermestre. Det var altså 2 øre mere i løn i timen og foreningen vokset med det halve«. (Arbejderliv s.49).

Fagforeningens vækst skyldtes altså en indirekte eksklusivaftale med mestrene i form af en ulykkesforsikring. I 1897 indgik fagforeningen en egentlig eksklusivaftale med mestrene.

Eksklusivaftaler spillede en meget væsentlig rolle i den tidlige arbejderbevægelse i Silkeborg. Ofte kom initiativet fra mestrene. Flere fagforeninger i byen beklagede under stor-lock-outen i 1899, at de havde været med til at organisere mestrene så godt!

Fagforeningernes vækst afhang af deres evne til at forhandle overenskomst til medlemmernes tilfredshed. Det var en udvikling. Et eksempel kan være arbejdsmændene i Horsens. Her kom den ene gruppe af arbejdsmænd efter den anden, fordi de ønskede, at fagforeningen skulle forhandle overenskomst for dem. Arbejdsmændene kom vel at mærke først, når de stod i problemerne

og havde behov for fagforeningens øjeblikkelige hjælp. Fagforeningen havde flere fortrin fremfor gruppen af arbejdsmænd til at forhandle overenskomst. Bl.a. var fagforeningen vant til forhandlinger, den havde ofte grundige oplysninger om løn og fødevarepriser i byen og i andre byer til brug ved forhandlingerne, og endelig havde fagforeningen – i samarbejde med forbundet – mulighed for at understøtte en eventuel konflikt.

Fagforeningen optrådte som en »neutral« forhandler for arbejderne, så det blev sværere for arbejdsgiveren at hænge enkelte arbejdere på arbejdspladsen ud.

Fagforeningens styrke bestod i, at den var en del af en større enhed. I Horsens kunne den lokale fagforening ofte nøjes med at true med at inddrage forbundet, så satte arbejdsgiverne sig til forhandlingsbordet. Og når de først sad overfor hinanden, blev der som regel opnået et resultat. Man må ikke glemme, at arbejdsgiverne også havde en interesse i ens aflønning af arbejderne.

Kooperative initiativer havde også betydning for organiseringen. Havnearbejderne i Horsens oprettede et lodsefirma, hvor kun medlemmerne kunne få arbejde. Arbejdsmændene i Silkeborg forsøgte sig også med at give tilbud på noget entreprenørarbejde.

Socialdemokratiet politiske fremgang i kommunerne ved århundredskiftet gav fagforeningerne muligheder for organisering og bedre overenskomster. Fagforeningen kunne arbejde målbevidst på en »byens timeløn«. Man lagde pres på kommunen for, at den skulle gå foran med timelønnen f.eks. ved snerydningen. Herved blev der lagt pres på de private arbejdsgivere.

Fagforeningen trak medlemmer til ved selskabelighed. Fester og sammenkomster var en fast og væsentlig bestanddel af den tidlige arbejderbevægelse.

Fagforeningen og fagbevægelsen generelt kunne tilbyde medlemmerne en vis intern understøttelse i tilfælde af sygdom og arbejdsløshed.

Landsøkonomiske og helt personlige forhold spillede en rolle i organiseringen. Organiseringsfasen for arbejdsmændene i Silkeborg og Horsens skete efter 1895 altså i økonomiske opgangstider. Arbejdsmændene ønskede deres del af fremgangen, og midlet hertil var fagforeningen. Mange af fagforeningens pionerer var personligheder. Det var ofte dygtige og reelle mænd med stor faglig dygtighed og med omløb i hovedet. Derfor var mange af dem respekteret af såvel medlemmerne som mestrene. Hvis disse pionerer endelig skulle blive forfulgt for deres faglige arbejde, så startede de ofte for dem selv som mestre. Og det var også skidt set med de øvrige mestres øjne.

Organiseringen og solidariteten kom ikke pludseligt eller af sig selv. Der skulle kæmpes hårdt for at opnå det, og der skulle vedvarende kæmpes for at bevare organiseringen og solidariteten.

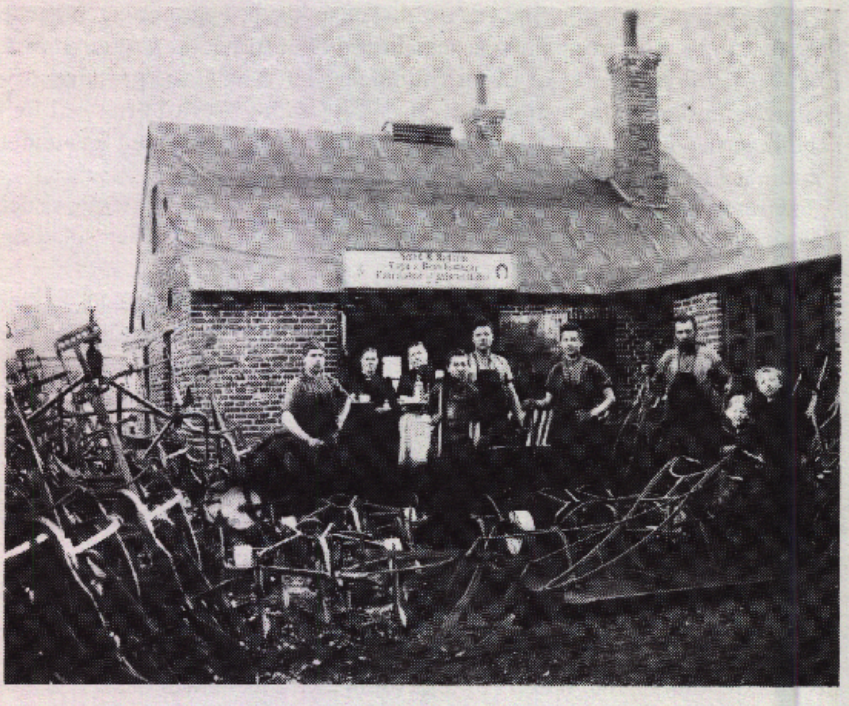

Smedemester Madsens værksted i Møllegade i Silkeborg. Madsen var en organisationsmand, der både var med i genrejsningen af byens socialdemokrati i 1890erne og med i stiftelsen af smedemesterforeningen i samme årti. Foto: Silkeborg Museum.

## Organisering og kontrol

Når arbejderne først var organiserede, var de medlemmer af et meget tæt fællesskab med stærk intern kontrol. Fagforeningen holdt mange møder, og der var ofte mødepligt. Arbejdsmændene i Silkeborg og Horsens havde et kontroludvalg, der skulle sikre, at alle medlemmer fik, hvad de tilkom efter priskuranten. Hvis det kom frem, at et medlem gik under tariffen, blev det taget op på et møde, hvor han fik en bøde og i værste tilfælde blev ekskluderet. En eksklusion betød i praksis blot en større bøde i form af et forhøjet indmeldelsesgebyr.

Et eksempel på denne kontrol hos arbejdsmændene i Silkeborg skal nævnes. Arbejdsmand Peter Kristensen havde arbejdet på Ry Træskofabrik i 1900 til trods for, at fabrikken var ramt af strejke. Peter Kristensen bedyrede over for fagforeningens kasserer, at han intet kendte til denne strejke. Kassereren var mest indstillet på »at lade nåde gå for ret«. Det gik imidlertid anderledes. Fra fagforeningsmødet er følgende ført til referat:

»Formanden Kristen Jensen udtalte, at Peter Kristensen var ude af fagforeningen, da han havde taget arbejde som skruebrækker, og formanden foreholdt Peter Kristensen, hvor skandaløst det var, at en af Silkeborg fagforenings medlemmer havde taget arbejde som skruebrækker. Det var en skam for fagforeningen.« (Arbejderliv s.91).

Peter Kristensen blev ekskluderet.

Citatet vidner også om endnu et centralt aspekt til forståelse af den tidlige arbejderbevægelse. Det var en meget moralsk bevægelse. Derfor passede mottoet »Gør din pligt og kræv din ret« så godt til bevægelsen. Man passede sit arbejde, men man ønskede en »rimelig« del af fortjenesten. Hvad »rimeligt« var kunne så altid diskuteres. Denne moralske holdning gjaldt ofte forholdet til spiritus. Under strejker både i Silkeborg og Horsens mistede medlemmerne strejkeunderstøttelse, hvis de blev set berusede eller med spiritus.

## Kampbetingelser

Datidens arbejdskampe adskilte sig på mange måder fra moderne arbejdskampe. Det er vigtigt at holde sig for øje i behandlingen af den tidlige arbejderbevægelses kampe.

Arbejderne var vante til at kæmpe opfindsomt for familiens udkomme, og de var vante til usikre ansættelsesforhold. En strejke betød derfor ofte, at arbejderen søgte arbejde andre steder, mens strejken varede.

Arbejdsmændene i Silkeborg klarede stor-lock-outen i 1899 i vid udstrækning ved anden beskæftigelse under konflikten. Sammen med Arbejdernes Fællesorganisation blev der oprettet en arbejdsanvisning. Fagforeningen så i dette tilfælde gennem fingre med, om aflønningen helt fulgte tariffen. De unge ugifte mænd fik rejsepenge til at rejse efter arbejde udenbys.

Arbejdsmændenes Fagforening i Silkeborg kunne således vente med at udbetale understøttelse under konflikten til ind i juni, altså over en måned efter konfliktens start. Af udbetalingerne at dømme fik kun 10-15 arbejdsmænd i gennemsnit udbetalt understøttelse ud af fagforeningens ca. 100 medlemmer. Resten havde arbejde nok til, at de ikke søgte om støtte eller f.eks. nedslag i kontingentet.

Et lignende billede tegnede sig i andre konfliktsituationer. Arbejderne kunne f.eks. rejse ud på landet for at tage arbejde, mens de strejkede. Det giver også en del af forklaringen på, at arbejderne ikke var så lette at »sulte ud«, som de nøgne understøttelsesbeløb ellers skulle have betydet.

## Solidaritet

Solidaritet er et nøglebegreb i arbejderbevægelsens selvforståelse. Det er ofte blevet opfattet – ligesom organiseringen – som noget givet, noget statisk. Det

er ikke korrekt. I mit arbejde har jeg gang på gang stødt på stridigheder og usolidarisk optræden på arbejdspladsen og blandt fagforeningens medlemmer. Fagforeningen har ofte – især i nedgangstider – måttet kæmpe hårdt for at opretholde et vist minimum af solidaritet blandt medlemmerne for derved at undgå for hård indbyrdes konkurrence.

Der kan nævnes en række brydningspunkter. F.eks. mellem mænd og kvinder. Mændene ønskede ofte, at kvinder helt blev holdt ude fra arbejdspladsen. Arbejdet skulle forbeholdes mændene. Hvis mændene bekymrede sig om kvindernes organisering, skyldtes det ofte, at de var bange for kvindernes konkurrence om arbejdet. Brydninger mellem mænd og kvinder kunne gå på arbejdet, lønnen eller mindre forhold som f.eks. middagspausen. Kvinderne foretrak på Silkeborg Papirfabrik en kortere middagspause (der var på 1½ time) for til gengæld at kunne komme tidligere hjem om eftermiddagen. Mændene ville egentlig helst bibeholde den lange middagspause.

Der var også brydningspunkter mellem ung og gammel, ugift og gift, indenbys og udenbys arbejdere. Arbejdsmændene i Horsens ønskede i begyndelse at forbeholde arbejdet for de gifte mænd. Det kunne dog ikke opretholdes. Der var også kamp om arbejdet. Og der var kampen om det gode arbejde med gode akkorder, hvor det dårlige arbejde så blev skubbet over på svagere skuldre. Der var de gode sjak, der holdt andre ude eller kørte de nye i sænk osv.

Mange nutidige faglige ledere klager over medlemmernes manglende forståelse for solidaritetens nødvendighed, og de henviser abstrakt til, at sådan var det ikke tidligere. Det er forkert – både de tidligere ledere og de nuværende ledere i fagbevægelsen har måttet og må kæmpe med solidaritetsproblemet.

## Erindringer

Erindringer har i alt mit lokalhistoriske arbejde haft en central placering. Erindringer er en enestående kilde til arbejderlivets historie. Jeg har blandt andet brugt erindringer til at belyse arbejdsprocesser, levevilkår, arbejdsløshed, hjemmeliv, børneliv, kammeratskab og holdninger.

Jeg har selv indsamlet erindringerne og bearbejdet dem til det, jeg har kaldt »den bearbejdede erindring«. Hermed menes, at jeg gennemarbejder samtalen (båndinterviewet) og forelægger det for vedkommende til godkendelse, forkastelse eller ændring. Der bliver således ikke de store muligheder for at studere dialekt eller »arbejdersprog«. Der er ensidigt lagt vægt på udsagnets indhold. Det kræver en længere arbejdsproces med erindringen, men det har jeg fundet nødvendigt, for at en bredere offentlighed og eftertiden kan få glæde af erindringen.

Erindringer som kildetype har selvfølgelig sine problemer, men alligevel

vil jeg hævde, at de giver mulighed for at få tilnærmelsesvis objektive oplysninger om emner, vi ellers var afskåret fra at få belyst.

Erindringerne giver også nye nuancer til arbejderhistorien og mulighed for ny forståelse, nye spørgsmål og ny undren. Flere af de følgende eksempler på »resultater« vil indeholde erindringer og derved vise deres betydning.[5]

## Arbejdsløshed

Arbejdsløshed har alle dage været arbejdernes lod. Jeg har talt med mange – især håndværkere og arbejdsmænd – om netop deres arbejdsløshed og dens betydning for hjemmets økonomi. Datidens håndværkere og arbejdsmænd i Silkeborg kendte til en årlig tilbagevendende arbejdsløshedsperiode på 3-4 måneder i vinterhalvåret. Derimod var det nutidige begreb »langtidsarbejdsløs« stort set ukendt for dem, hvis man ser bort fra årene 1932-34. Det normale var, at man altid havde arbejde i sommerhalvåret. Spørgsmålet var, hvor hurtigt man fik arbejde om foråret, og hvornår man blev fyret om efteråret. Dette mønster kan også aflæses i beretninger om forholdene før århundredskiftet i Silkeborg.

De arbejdsløse fik en ringe understøttelse i 1920'erne og 1930'erne. Det viser sig imidlertid ofte i erindringerne, at de arbejdsløse både gik til kontrol og hævede understøttelse og tog ekstratjanser rundt omkring til en ofte tvivlsom løn. Med nutidige øjne ligner det bedrageri, men det blev opfattet som simpel overlevelse.

Arbejdsløshedsperiodernes konsekvenser blev i reglen også afbødet noget ved, at hustruerne tog arbejde enten i form af fabriksarbejde eller rengøringsarbejde el.lign. I det hele taget kan arbejderkvindernes rolle til at få arbejderfamiliens økonomi til at strække næppe overvurderes. Een ting var at tjene pengene, noget andet var at få noget fornuftigt ud af dem.

## De gældende overenskomster

Fagbevægelsen havde skabt et omfattende overenskomstsystem, hvorved medlemmerne var sikret den aftalte løn. Men ved nærmere lokale undersøgelser viser det sig, at man ikke automatisk kan regne fra overenskomsten til den faktiske lønindtjening. Et tilbagevendende problem var akkorden, hvor mange arbejdere i tidens løb har slækket på kravet om akkord og i stedet gået til timeløn i håbet om at bevare arbejdet.

Et eksempel blev fortalt af tømrer Henry Ustrup:

> »Akselsen og jeg dannede makkerpar på det tidspunkt, og vi kom ned på Husholdningsskolen og arbejdede for Th.Christensen. Det gik fint, vi arbejdede på akkord og havde et helt fint overskud. Vi fik udbetalt pengene fredag aften og tog glad hjem. Næste dag stod

mester derimod på pladsen og spurgte, hvorfor fanden vi ikke var kommet ned på værkstedet efter fyraften om fredagen. Det forstod vi ikke, hvorfor vi skulle det? Så viste det sig sgu, at nok fik man overskud og alt det fine, men så var det reglen – for at beholde arbejdet – at man bagefter lige så stille kørte ned på værkstedet og gav mester overskuddet tilbage – det var jo ikke forbudt. Næ, det skulle vi ikke have noget af, men vi var også de første, der røg ud. Ja, det var sølle, men sådan blev der kæmpet om pladserne dengang.« (snedker-tømrerbogen s.37).

Fagforeningen havde mange problemer med at få medlemmerne til at udvise et minimum af solidaritet i de hårde arbejdsløshedsperioder. Gang på gang måtte fagforeningen – under såvel mestres som arbejderes modstand – tvangsopmåle arbejdet. Fagforeningen blev en garant for, at solidariteten og lønniveauet ikke smuldrede totalt i mellemkrigstidens arbejdsløshedsperioder.

Den slags problemer med indbyrdes konkurrence og underbetaling findes i bedste velgående den dag i dag under arbejdsløshedsperioder. Formanden for snedker-tømrerne i Silkeborg, Jørgen K. Madsen, udtalte om forholdene sidst i 1970'erne:

»Vi har også været ude for, at mestrene på stedet tilbød svendene både 5 og 6 kroner mere i timen, hvis bare svendene undlod at få arbejdet opmålt. Vi har også været ude for, at mestrene har betalt svendenes opmålergebyr, hvis svendene undlod overskuddet.« (snedker-tømrerbogen s.71).

De økonomiske konjunkturer spiller således en afgørende rolle for fagforeningens arbejde. Styrkeprøven skal beståes i nedgangsperioder. Under gode beskæftigelsesforhold træder fagforeningens arbejde ofte mere i baggrunden, og fagforeningen optræder ofte mindre »krævende« og »progressivt« end medlemskredsen. Men der er en klar tendens til, at rollerne skifter øjeblikkeligt i nedgangstider.[6]

## Familielivet

Jeg har i mit lokalhistoriske arbejde lagt vægt på at inddrage hele arbejderens livssituation. Både arbejdslivet og hjemmelivet.

En typisk arbejderbolig frem til ca. 1920 var i Silkeborg på o. 30m². Det lyder for nutidige ører mærkeligt, at der i disse boliger har kunnet leve en arbejderfamilie med mand, kone og 3-4-5 børn. Erindringer giver da også det billede, at mandens og børnenes liv var et udeliv. Boligen var arbejderkvindens område, hvor manden og børnene kom for at spise og sove.

Familielivet bar præg af arbejderfamiliens kamp for en rimelig eksistens. Alle måtte hjælpe til. Børnene samlede brændslet, havde bypladser og stod for »tiggeriet«. Herved menes, at børnene blev sendt i byen til det fine hotel eller kursted eller slagteri for at hente levninger og affaldsmad. En tjans de voksne nødig ville påtage sig. Derfor blev børnene sendt afsted. Manden stod

Arbejderfamilie i Silkeborg samlet til fotografering i 1910. Silkeborg Social-Demokrat blev holdt i hjemmet. Foto: Silkeborg Museum.

for det store brændsel, for haven og havde i mange tilfælde bibeskæftigelse. Den lange arbejdsdag udelukkede bestemt ikke bibeskæftigelse f.eks. om søndagen. Kvinderne havde ofte selv arbejde, de stod for maden, vasken, tøjet m.m. Alene en økonomisk tilrettelæggelse af maden krævede planlægning, tid og arbejde. Der var forskel på, om man kunne købe farsen til frikadellerne færdigt, eller man skulle pille ben fri for kød, der så kunne hakkes til fars.

Arbejdernes familieliv var ikke præget af hjemlig hygge i moderne forstand. Kvinden bar hjemmet, medens manden ofte var fraværende.[7]

## Kvindernes organisering

Mændenes organisering skete stort set frem til 1914. Derimod blev kvinderne i Silkeborg organiseret meget senere. De kvindelige fagforeninger som Syerskernes fagforening, Husligt Arbejderforbund og Kvindeligt Arbejderforbund blev først stiftet i Silkeborg i hhv. 1933, 1940 og 1949.

Vi har derfor en enestående mulighed for at få indhentet nogle af de kvindelige pionerers beretning om organiseringen. Ellen Nielsen var selv med i syerskernes fagforening, og hun beretter:

»Jeg var selv hjemmesyerske, men kom med i fagforeningen med det samme. Og i januar 1935 kom jeg i bestyrelsen. Det var ikke lige let at organisere hjemmesyerskerne, og den eneste måde, det kunne lade sig gøre på, var, at vi gik og stemte dørklokker. Der var ikke mange, der uden videre sagde ja til at melde sig i fagforening. Det krævede overtalelse. En del af hjemmesyerskerne ville gerne være lidt fine fruer, som dog var i den situation, at økonomien alligevel tilsagde dem at bestille noget, men det med fagforening var ikke lige sagen for dem. Og gik de med, så sagde de det ikke til en sjæl, at de var i fagforening. Vi havde især to gode argumenter for indmeldelse i fagforening. Det ene var arbejdsløshedskassen, og det andet var, at hjemmesyerskerne kunne få indflydelse på prisfastsættelsen af kjoler hos Peter Jessen. Fagforeningen havde nemlig to repræsentanter, som var med til at sætte priserne. Det med arbejdsløshedskassen kunne også overtale mange af hjemmesyerskernes mænd ... Vi havde ingen rigtig strejketrussel, vi end ikke overvejede den mulighed.« (Arbejderliv s.152f).

Den store arbejdsplads for syerskerne var firmaet Peter Jessen. Peter Jessen forsøgte straks at få syerskerne til at melde sig ud af fagforeningen. Da det ikke lykkedes, ændrede Peter Jessen totalt taktik og indgik i løbet af få måneder en eksklusivaftale med den nye fagforening. På et bestyrelsesmøde i januar 1934 oplyser protokollen, at Peter Jessen har anmodet alle syerskerne om at indmelde sig i fagforeningen. Hvilket var sket.[8]

Den nye systue på Tekstilfabrikken Silkeborg omkring 1930. Silkeborg har altid haft store kvindearbejdspladser især inden for tekstilindustrien og på papirfabrikken. Kvinderne på Tekstilfabrikken Silkeborg kom i 1934 ud i en meget bitter arbejdskamp mod et nyt rationaliseringssystem, en arbejdskamp der skabte sår lokalt og på landsplan. Foto: Silkeborg Museum.

## Guldgrube

Jeg har i det foregående fremlagt en række resultater fra mit lokalhistoriske arbejde, som illustrerer mulighederne for at få afdækket en mere nuanceret arbejderhistorie ved de lokale studier. Der er kun tale om eksempler, da den lokalhistoriske vinkel er en meget dyb og til tider uoverskuelig guldgrube. De konkrete eksempler kan bruges til inspiration til nye arbejdshypoteser, og de kan bruges til at afprøve gamle arbejdshypoteser eller påstande.

F.eks. har jeg støt på den påstand, der kort kan udtrykkes således: »en gang arbejder – altid arbejder«. Ved de lokale studier i Silkeborg er jeg blevet overbevist om, at den påstand er al for abstrakt. Mobiliteten mellem »mesterstatus« og »svendestatus« var og er meget mere flydende. En gammel malersvend fortalte om den tidlige organisering i 1897:

> »Lønnen var 10-12 kr. om ugen plus kost og logi ellers 18-20 kr. Det var næsten umuligt for en gift malersvend at ernære sig, han måtte simpelthen nedsætte sig som mester for at kunne eksistere.« (Arbejderliv s.66).[9]

Det var ligeledes nærmere reglen end undtagelsen, at de tidlige formænd for håndværkerfagforeningerne endte som selvstændige mestre i Silkeborg. Og det var der ingen, der fandt mærkværdigt. Den navnkundige formand for arbejdsmændene omkring århundredskiftet i Silkeborg, Chr.Jensen, blev selv storentreprenør, hvilket man var stolte ved.

Og sådan kunne man blive ved. Den lokale arbejderhistorie er en meget lærerig, handlingsmættet og underholdende historie.

# Status

## Rom blev ikke bygget på een dag

Det er selvfølgelig svært og problematisk at gøre status over ens eget virke og egne produkter. Alligevel vil jeg gøre et forsøg bl.a. ud fra de intentioner jeg selv og bestilleren havde, og ud fra hvordan det siden er gået.

Min første bog i Silkeborg, snedker-tømrerbogen, satte en reaktion i gang, der resulterede i en række tilsvarende bogudgivelser. Den første bog og de følgende viste, at bestillernes kontante krav til produktet kunne holdes: Bøgerne havde et vist lødigt og fængende indhold i et forståeligt sprog til en pris, der ikke sprængte alle rammer, og de fastsatte tidsrammer blev overholdt. Det er i sig selv en hel del.

Silkeborg har ved disse bøger fået en bred gennemgang af den faglige organisering frem til 1920, en fyldig beskrivelse af arbejderliv frem til 1940 og en grundig gennemgang af byens kooperation fra brugsen i 1868 til 1982. Det skal sammenholdes med, at Silkeborg ingen byhistorie har og iøvrigt er ringe beskrevet ved historiske publikationer. Byens arbejderbevægelse har således

ydet sit store bidrag til byens historie. Bogudgivelserne vil også sikre, at enhver senere byhistorisk beskrivelse af Silkeborg inddrager de faglige organisationer, kooperationen og arbejderlivet i langt større udstrækning end normalt.

Mine arbejdsgivere har hele tiden udtrykt fuld tilfredshed med det endelige resultat. Alene at mit engagement har strukket sig over flere bogudgivelser vidner om tilfredshed blandt bestillerne. Den lokale reaktion i form af avisomtale har også været positiv. Midtjyllands Avis og Horsens Folkeblad har sideløbende med mit arbejde bragt artikler om arbejdet og omtalt de færdige produkter fyldigt. Selv om man med en vis ret kan hævde, at de lokale aviser sjældent direkte vil omtale denne slags projekter negativt, så har jeg været glad ved avis-opbakningen af flere grunde. Avisomtalen – jo større og jo mere positiv des bedre – er en del af bestillerens intention med arbejdet – at få meddelt en større offentlighed om f.eks. fagforeningens virke historisk og aktuelt. Avisomtalen har været fyldig og interesseret, hvilket ikke er nogen selvfølge.

Endelig har jeg personligt været glad for avisomtalen, da jeg er blevet rost for noget, jeg satte højt: læsevenligheden. Og det er en ros fra journalister, der iøvrigt sjældent er duperet over akademikeres skriveevner.

Såvidt så godt. Alligevel er en række af de oprindelige intentioner med mit arbejde ikke blevet indfriet. Bøgerne er ikke blevet en bred læse-succes blandt medlemmerne generelt eller den store salgssucces i byen. Bøgernes primære publikum har været pensionister blandt medlemmerne, historisk interesserede mennesker i byen og faglig aktive blandt medlemmerne. Ud fra mine erfaringer kan jeg ikke hævde, at en lokalhistorisk arbejderbog kan indtjene sig selv ved salg.

På et andet afgørende punkt blev intentionerne ikke opfyldt nemlig i forhold til skolerne. Bøgerne er kun i minimalt omfang blevet benyttet i skoleundervisningen. Jeg håber selvfølgelig, at bøgerne med tiden vil komme til at præge undervisningen indirekte ved, at lærere og fagbevægelsens gæstelærere benytter sig af den viden, der findes i bøgerne i undervisningen.[10]

Status er således meget uafklaret. Meget er nået, men mange og væsentlige intentioner ved bøgerne er ikke blevet opfyldt.

## Tekst og billede

Mine bøger har været meget grundige om de lokale forhold. Måske for grundige. Der er meget læsestof, som vil virke overvældende på ikke-læse-vante mennesker. Netop min primære modtagergruppe! Jeg har forsøgt at modvirke dette ved korte afsnit, let sprog og en del billeder. Desuden er flere af bøgerne bygget således op, at man ikke behøver at læse dem fra ende til anden. Man kan plukke ud.

Billedsiden har været klar utilstrækkelig. Jeg har – og er – i meget høj grad en »tekstens« mand. Der skulle have været flere billeder og mindre tekst.[11]

Det har også været et problem ved de større bøger, Arbejderliv og kooperationsbogen, at jeg har skullet have alle organisationer og forretninger med. Derved fremkommer let mange opremsninger. Jeg skulle måske have udvalgt nogle enkelte organisationer og forretninger og indpasset de andre i teksten. I praksis er dette vanskeligt, da bestilleren ønsker alle med for at holde deres »bagland« tilfreds.

## Afsmitning i Silkeborg

Mit lokalhistoriske arbejde har haft en række konkrete afsmitningsresultater. Bogprojekterne har bredt sig som ringe i vandet. Af andre resultater kan nævnes:

– et lokalhistorisk udvalg under fællesorganisationen har arbejdet videre og skrevet mindre artikler til den lokale avis, skabt en større fotoudstilling i samarbejde med Lokalhistorisk Samling i Silkeborg med titlen »Arbejderliv i Silkeborg« og sidst fremstillet en diasserie om arbejderlivet i Silkeborg.
– Papirarbejderbogen blev en inspirationskilde til et meget spændende teaterekspériment – »Madammerne«. Et skuespil skrevet af Erik Thygesen, instrueret af Jakob Orth og spillet af arbejdsløse kvinder der gik på Daghøjskolen.[12]
- Lokalhistorisk Samling i Silkeborg havde før mit arbejde kun protokoller fra Arbejdsmændenes Fagforening. Den megen fokus på arbejderbevægelsens historie har resulteret i en omfattende indsamling af arkivalier til Samlingen. I dag er noget nær alle fagforeningers protokoller og andet arkivmateriale afleveret til Lokalhistorisk Samling. F.eks. er hele socialdemokratiets lokale arkiv blev indsamlet herunder ungdomsafdelingen fra 1910. Lokalhistorisk Samling i Silkeborg indeholder i dag en imponerende samling af arkivalier fra den lokale arbejderbevægelse.

Mit oprindelige engagement i Silkeborg resulterede i fire bøger fra 1981 til 1984. Efter den tid har jeg i Silkeborg skrevet en større rapport for Silkeborg Museum om arbejderboliger i Silkeborg, en undervisningsbog og en bog om et børnehjem.[13] Af mindre opgaver i Silkeborg kan nævnes et hæfte om elektrikernes fagforening[14], artikel om Fagenes Fest i byen, en række foredrag og række artikler til Midtjyllands Avis.

Afsmitningseffekten i Silkeborg er ikke slut endnu. Bl.a. er der taget skridt til at få etableret et mindre arbejdermuseum i tilknytning til Silkeborg Museum, og i forbindelse med fællesorganisationens 100 års jubilæum i 1994 forventes det, at arbejderhistorien føres frem fra 1940 til 1990'erne.

## Afsmitning uden for Silkeborg

Jeg har haft den glæde, at mit lokalhistoriske arbejde har vakt en vis opmærksomhed også uden for Silkeborg. Det har resulteret i et par engagementer i form af et jubilæumsskrift for SID afd.A i Horsens og en række foredrag i AOF-, SFAH- og SID-regi.[15]

Mine bøger har også virket som inspirationskilde for andre, der har givet sig i kast med undersøgelse af lokal arbejderhistorie.[16]

Om mit lokalhistoriske arbejde – og andre tilsvarende – får afsmittende virkning på det generelle arbejde med arbejderbevægelsens historie kan jeg kun håbe. Der foreligger materiale nok, men det vil kræve en del mere af dem, der vil skrive samlede fremstillinger af arbejderbevægelsens historie, end tidligere. Den lokale og den landsdækkende historie, organisationshistorien og den personlige historie kan ikke adskilles men må sammenforskes og sammenskrives førend bevægelsens og klassens historie meningsfyldt kan fremstilles.

## Noter

1. Det grundlæggende arbejde foregik i tidsrummet 1981-1984 og resulterede i fire bogudgivelser i Silkeborg og en bogudgivelse i Horsens. Artiklens hovedreference er disse fem bøger: Snedker-tømrernes Fagforening i Silkeborg 1891-1981 (1981) (Snedker-tømrerbogen). Papirarbejdernes historie i Silkeborg 1844-1982 (1983) (Papirarbejderbogen). Arbejderkooperationens historie – set fra Silkeborg (1983) (Kooperationsbogen). Arbejderliv og faglig organisering i Silkeborg 1840-1940 (1984) (Arbejderliv). Arbejdsmænd og sammenhold i hundrede år. Et bidrag til den lokale arbejderbevægelses historie (Horsens 1985).
2. Samspillet erindringer og protokoloplysninger har jeg berørt i artiklen »Jeg – en håndværker. Eller mødet med virkeligheden« i Arbejderhistorie 18 april 1982. I mit arbejde med papirarbejderbogen kom jeg ud for det modsatte – dårlige eller ingen protokoller, hvilket nødvendiggjorde større vægt på erindringerne.
3. Eksempler på fremføring af mine intentioner over for bestilleren og medlemmerne generelt kan læses i artiklen »Jeg – en håndværker. Eller mødet med virkeligheden« i Arbejderhistorie 18 april 1982 og i SID-Kontakt. Afdelingen orientere. Horsens Afdeling A. nr. 3 august 1984. En del af min argumentation kan karakteriseres som et slag for en mere »demokratisk« historieskrivning og en opfordring til en mere »retfærdig« placering af arbejderne i historieskrivningen.
4. Dette aspekt har jeg behandlet i min artikel i Arbejderhistorie 18 og i artiklen »En højtuddannet daglejer« i Den jyske Historiker ekstranummer december 1985.
5. Dette afsnit om erindringer har jeg uddybet i mit foredrag på SFAHs seminar i november 1985, »Om brug af erindringer i arbejdspladshistorie, fagforeningshistorie og til belysning af privatlivet«. Foredraget er offentliggjort i seminarrapporten fra seminariet, »Arbejdererindringer og arbejderhistorie. Rapport fra SFAHs seminar. Andebølle Ungdomshøjskole 8-10. nov. 1985« (SFAH 1986).
6. Et sigende eksempel kan være papirarbejdernes reaktion på krisen i 1921. Papirarbejderne havde i perioden 1917-20 indædt kæmpet for 8-timers dagen og var i perioden under klar syndikalistisk indflydelse. Aldrig så snart kom krisen, førend papirarbejderne ønskede 8-

timersdagen ophævet i håbet om ved længere arbejdsdag at holde den samlede dagløn. Se papirarbejderbogen s.50f.

7. Dette afsnit bygger på min rapport til Silkeborg Museum, »De gamle længer i Silkeborg. En historisk-etnografisk undersøgelse« (Silkeborg Museum 1985). Delresultater herfra indgik i mit foredrag på Andebølle Ungdomshøjskole november 1985, se note 5.
8. Arbejderliv s. 115.
9. I den første overenskomst for malerfaget i Silkeborg regnes med, at en arbejdsløs malersvend vil forsøge sig som mester. Se Arbejderliv s.68.
10. I erkendelse af historiebøgernes ringe gennemslagskraft i skoleundervisningen engagerede fællesorganisationen i samarbejde med Silkeborg Museum mig til at skrive et undervisningsmateriale. Det blev til bogen, »Fra flække købstad. Silkeborgs historie 1844-1925« (1986).
11. Der foreligger en lang række bøger med en fin billedside.
    I Silkeborg udkom i 1982 Jan Horskjærs bog »Silkeborg 1845-1982 – en by i billeder«. Bogen omhandler Silkeborg generelt ved billeder og kort medfølgende billedtekst. Bogen har stor udbredelse i Silkeborg, og rigtig mange mennesker har haft glæde ved den. Rent tekstmæssigt kan den imidlertid ikke udgøre det for en byhistorie. Jan Horskjærs bog er brugt som skabelon for Fællesorganisationen i Ålborg til deres jubilæumsbog, »Arbejderliv i Aalborg – en billedbog« (1986). Forfatterne til denne bog udtrykker ønske om, at billedbogen vil skabe øget interesse og forskning i arbejderbevægelsens historie lokalt.

    Der kan nævnes bøgerne »Arbejdets mænd og kvinder« ved Kirsten Folke Harrits og Ditte Scharnberg (1983), »Fra håndsving til selvstarter. Chaufføren gennem 75 år«, Chaufførernes Fagforening i København 1984. Og ikke mindst SIDs nye fem binds historie. Mange andre kunne nævnes, men der er bøger til fremtidig inspiration.
12. Jakob Orth har beskrevet projektet i artiklen »Madammerne – et bidrag til arbejderkulturen« i Rampelyset nr. 172 juni 1986.
13. Titlerne er : »De gamle længer i Silkeborg. En historisk-etnografisk undersøgelse« (Silkeborg Museum 1985), »Fra flække til købstad. Silkeborgs historie 1844-1925« (1986) og »C.Knaps Minde – et børnehjem og dets børn 1887-1987« (1987).
14. Det lille hæfte udleveres til nye medlemmer sammen med andet aktuelt materiale fra fagforeningen. Jeg kaldte mit arbejde, »Afdelingens historie. Den gamle protokol fortæller«. Det er et stykke arbejde, hvor jeg ikke har været interesseret i at komme på omslaget eller titelbladet. Ikke fordi oplysningerne i hæftet er forkerte, men fordi jeg ikke fandt det sagligt omfattende og grundigt nok. Alligevel håber jeg, at elektrikere kan hygge sig med siderne, men perspektiverne er for små.
15. Mit lokale arbejde har også resulteret i, at jeg selv har kastet mig over emnet på det landsdækkende niveau. Tydeligst et det i kooperationsarbejdet. Min kooperationsbog fra 1983 blev udgivet på AOFs forlag og havde en længere indledning om arbejderkooperationen generelt i Danmark. Dette arbejde har jeg fortsat i en artikel i Arbejderhistorie 22 april 1984, »Arbejderkooperationens historie 1871-1923«. Om kooperationen hos arbejdsmændene generelt har jeg skrevet en artikel i Fagbladet 25. februar 1984, »En Herr Stauning, der siges at være Partifælle...«

    I ønsket om at gøre mine egne erfaringer brugelige for andre i lignende situationer har jeg været med til at skrive hæftet »Kend din historie. Råd og vink til lokal arbejderhistorie« (SFAH 1986)
16. Uden på nogen måde at ville tage del i hæder eller dadel vil jeg hævde, at følgende bøger i en vis udstrækning har fået inspiration i mit arbejde: Kurt R.Sørensen: Tømrere & snedkere 100 år i Odense (1985). Erik B.Jensen: Snedker- og Tømrerforbundet. Viborg afdeling 1885-1985. (1985). Allan Frandsen: Høvlen gik og knasten røg i splinter (Esbjerg 1987) og Ernst Trap Olsen: Papirarbejdernes historie i Dalum (1987).